

Натисніть тут, щоб

КУПИТИ КНИГУ НА САЙТІ

або

замовляйте по телефону:

(0352) 28-74-89, 51-11-41

(067) 350-18-70

(066) 727-17-62

К.Г. Дяченко

Інновації в корекції писемного мовлення молодших школярів

*Рекомендовано Управлінням
кафедрою соціальної і корекційної педагогіки
Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г. Короленка*

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА — БОГДАН

ББК 74.3
УДК 616.89-008.434
Д99

Рецензенти:

доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України, завідувач
кафедри педагогіки Полтавського державного педагогічного університету
імені В.Г. Короленка

А.М. Бойко

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної і корекційної педагогіки
Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Н.Г. Пахомова

Рекомендовано Управлінням кафедрою соціальної і корекційної педагогіки
Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г. Короленка
(протокол №14 від 24.03.2009 р.)

Дяченко К.Г.

Д99 Інновації в корекції писемного мовлення молодших школярів. —
Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2010. — 320 с.: іл.

ISBN 978-966-10-0764-1

У посібнику запропоновані інноваційні технології корекційної роботи для подолання розладів писемного мовлення дітей. Учителі-логопеди, користуючись посібником, зможуть урізноманітнити та удосконалити методику проведення занять, зробити процес навчання цікавим і ефективним. Указані технології спрямовані на те, щоб кожен учень усвідомив себе творчою особистістю, навчився взаємодіяти з партнером та постійно відчувати свої успіхи.

Мета цього посібника — допомогти вчителям-логопедам, учителям, батькам подолати вади писемного мовлення в учнів 2–4 класів загальноосвітньої школи, ознайомити їх з прийомами роботи, що активізують дії учня, сприяють розвитку його пізнавальних можливостей, забезпечують оволодіння засобами самоконтролю при виконанні письмових робіт.

Цікавою є кольорова вкладка із сюжетними малюнками до казок та предметними малюнками тварин і рослин. Ці малюнки сприятимуть розвитку уяви школярів та слугуватимуть матеріалом для побудови описів.

Посібник адресований логопедам-практикам, учителям початкових класів, студентам відповідних факультетів та батькам.

ББК 74.3
УДК 616.89-008.434

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

ISBN 978-966-10-0764-1

© Навчальна книга — Богдан,
макет, майнові права, 2010

ОСНОВНІ НАПРЯМИ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ

Писемне мовлення не існує абсолютно самотійно. Воно природно взаємодіє з усним мовленням, відображає його в іншій формі. Тому, щоб забезпечити грамотність письма, мовні явища, які характеризують співвідношення між звуковими і графічними комплексами, повинні систематично служити предметом спеціального аналізу. Недостатнє усвідомлення учнями такого співвідношення наочно виявляється в характері помилок, які вони допускають у письмових роботах. Зокрема, найтипівіші для молодших школярів помилки фонетико-графічного характеру (на пропуск, заміну та вставляння зайвих букв) свідчать про наявність у структурі орфографічної навички слабкої ланки, якою у цьому випадку є акустико-артикуляційне сприйняття мовлення, на основі чого учні переводять сприйняті на слух звукові комплекси у графічні, застосовуючи при цьому засвоєні правила правопису.

Таким чином, ключовим моментом між усним і писемним мовленням є пряма залежність успішності формування писемного висловлювання від достатнього рівня володіння усним мовленням.

Для успішного усунення порушень мовлення, як усного, так і писемного, необхідна єдина система корекційного впливу, а саме:

- 1) усунення всіх недоліків у вимові фонем;
- 2) засвоєння учнями певних знань про участь окремих органів в артикуляції звуків, про диференціальні ознаки і способи творення звуків;
- 3) виховання в учнів умінь відчувати деякі рухи й положення власних органів мовлення;
- 4) управління ними, контролювання пильності відтворення звуків, спираючись на м'язові (кінестетичні) відчуття, особливо, коли дитина замінює та плутає звуки.

Пояснення артикуляційного укладу супроводжується демонструванням слухового ефекту, схем та моделей артикуляції звуків.

Наступним напрямом корекційної роботи писемного мовлення є розвиток фонематичного сприймання, який лежить в основі звукового аналізу і є базою писемного мовлення. З учнями із недорозвиненням фонематичних процесів доцільно проводити роботу в наступній послідовності:

- 1) визначення позиції звука в слові (початок, середина, кінець);
- 2) визначення кількості звуків у слові;
- 3) визначення послідовності звуків у слові, який звук після якого і перед яким стоїть.

Робота з розвитку фонематичного сприймання переходить в роботу з вироблення навичок звукового аналізу. Під час виконання повного звукового аналізу привчаємо дітей до певної послідовності дій, яка орієнтовно може буди такою:

- 1) вимовити слово вголос;
- 2) назвати послідовно всі звуки, записати;
- 3) поділити слова на склади;
- 4) визначити наголошений склад;
- 5) назвати голосні звуки;
- 6) назвати приголосні звуки, даючи їм характеристику (твердім'які, дзвінкі-глухі).

Запропонований автором мовленнєвий матеріал з розвитку фонематичного сприймання, аналізу і синтезу звукового складу слова позитивно впливає на формування звуковимови, вдосконалення загального мовленнєвого розвитку, активізацію слухової уваги, пам'яті, слухового контролю.

У школярів з порушенням мовлення виявлені не тільки дисграфічні і орфографічні помилки в письмових роботах, а й порушення цілісності і зв'язності висловлювання, які вказують на трудність складання писемного дискурсу (тексту). Оскільки самостійне породження писемного дискурсу вимагає від учнів високої концентрації уваги, короткочасної пам'яті, зосередженості, а також здібності програмування і планування висловлювання, автором рекомендована методика формування готовності до оволодіння початковими навичками писемного мовлення у школярів, яка проводиться на матеріалі самостійних письмових робіт:

- 1) підписати малюнок;
- 2) списати речення;
- 3) закінчити речення;
- 4) скласти речення за малюнком;
- 5) описати малюнок за питаннями;
- 6) скоротити та поширити текст;
- 7) формувати вміння слухати і розуміти текст, використовуючи алгоритм слухання тексту.

Враховуючи вікові особливості молодших школярів, формуємо вміння міркувати так, як це прийнято в алгоритмах. Використання алгоритмів сприяє успішному засвоєнню знань з мовлення, виступає як етап розвитку діяльності з планування висловлювання.

Для того, щоб текст став реальною і продуктивною основою навчання мовної діяльності, важливо навчати учнів різних операцій з

матеріалами тексту. З цією метою доцільно використовувати такі прийоми роботи, як: “Заміна лексеми”, “Текстова компресія”, “Поширення тексту”, “Орфографічний пошук”, відновлення деформованих слів, речень, тексту. Цей матеріал розвиває у дитини грамотність — через активізацію словникового запасу, витягнення із готового тексту основної інформації, поглиблене вивчення буквеного складу слова та активне конструювання слів.

Завершальною операцією процесу писемного мовлення є контрольне читання, на базі якого здійснюється редагування. Тому читання можна розглядати як процес, в якійсь мірі зворотний письму. Перечитування тексту спрямоване на підвищення орфографічної пильності. При перевірці тексту учень сам повинен знайти помилку, виправити її і довести правильність своїх дій правилом. Вправи, спрямовані на розв’язання орфографічних завдань можна рекомендувати такі: виявлення орфограм, пригадування правила, доречне застосування правила.

Отже, навички грамотного письма неможливо формувати в учнів у відриві від навичок вимови. Важливо усвідомити необхідність промовляння описуваного тексту як до початку письма, так і під час нього, що зумовлено механізмом переходу внутрішнього мовлення в зовнішнє (писемне).

Протягом навчання школярі вправляються в різних видах письма, кожен з яких має певне значення для формування навичок повноцінного писемного мовлення, закріплення і перевірки відповідних знань і вмінь. У посібнику підібрані такі прийоми роботи, які б сприяли виробленню умінь сприймати, диференціювати, порівнювати звуки мови та відчувати рухи й положення органів мовлення, працювати з текстом, розуміти його, відчувати і знаходити слова з тими звуками, над якими учень працює.

До практичного матеріалу вчитель-логопед може вносити доповнення і зміни, враховуючи рівень розвитку учнів, їхні нахили та інтереси.

II. НОВІТНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ ПІД ЧАС ОПРАЦЮВАННЯ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ВМІННЯ РОЗПІЗНАВАТИ ТА ПОРІВНЮВАТИ ТВЕРДІ І М'ЯКІ ПРИГОЛОСНІ ЗВУКИ, ОРІЄНТУЮЧИСЬ НА ГОЛОСНИЙ ЗВУК

Корекція порушення писемного мовлення учнів початкових класів починається з практичного засвоєння поняття про звук і букву, голосні і приголосні, тверді і м'які приголосні, склад, наголос.

Оволодіння цим матеріалом вимагає досить складних розумових операцій. Учні мають навчитися спостерігати, зіставляти і порівнювати мовні факти, знаходити в них спільне і відмінне, робити висновки та узагальнення. Це ґрунтується не на механічному запам'ятовуванні голосних і приголосних звуків (часто букв), а на зіставленні і порівнянні їх на слух, на спостереженні в дзеркалі за роботою окремих мовних органів.

У сучасній українській літературній мові функціонує шість голосних звуків [a], [o], [y], [e], [и], [i], які на письмі позначаються десятима буквами: **а, я, у, ю, е, є, і, ї, о, и**.

Під час вивчення голосних звуків увага звертається не на назви букв, якими позначаємо голосні звуки, а на їх артикуляційні особливості. Ці звуки тягнемо, співаємо, для їх вимовлення потрібно обов'язково відкривати рот, можна наспівати мелодію на той чи інший голосний звук. Діти чують, що у вимові голосних звуків бере участь тільки голос (тому вони й називаються голосними).

Спостерігаючи за вимовленням звукосполучень [йа], [йу], [йе], [йї], учні переконуються у тому, що під час вимовлення звуків язик, губи та тверде піднебіння виконують дві дії (операції) — змикання спинки язика з твердим піднебінням (вимова звука [й]) та розмикання спинки язика з піднебінням (вимова голосного звука).

Паралельно зі спостереженням за вимовою звукосполучень звертаємо увагу учнів, що букви **я, ю, є, ї** означають два звуки [йа], [йу], [йе], [йї], якщо вони стоять на початку складу, слова, після голосного та апострофа. Ознайомившись з цією роллю букв **я, ю, є, ї**, на наступних етапах учні спостерігають за вживанням букв **я, ю, є** для позначення м'якості приголосних. А тому важливо спиратися на

артикуляційно-слухові сприйняття учнів, привчаючи їх відтворювати саме **звуки слів**, а не **букви**.

В українській мові діє складовий принцип письма, на основі якого одні й тіж букви одночасно служать для позначення як твердих, так і м'яких приголосних звуків. А це означає, що жодна з них не може бути правильно прочитана в складі чи слові без одночасного орієнтування на наступну букву, яка позначає голосний звук, крім цього вказує на твердість чи м'якість попереднього приголосного. А тому, щоб правильно вимовити склад, діти повинні одразу бачити дві букви і зміркувати, як прочитати букву, що позначає приголосний звук. Для полегшення роботи учнів краще зосередити спочатку їхню увагу на голосному звуці в сполученні з м'яким приголосним, а потім уже виділяти приголосний.

Якщо приголосний твердий, то після нього голосні позначаємо буквами **а, у, е**, а якщо приголосний м'який, то голосні [а, у, е] після нього позначаємо буквами **я, ю, є**.

На письмі учні коментують вибір тієї чи іншої букви на позначення голосних у такий спосіб:

У слові **КЛЮЧ** чую м'який приголосний звук [л'], тому голосний [У] позначаю буквою **Ю**; у слові **КЛУБ** чую твердий приголосний звук [л], тому після нього пишемо букву **У**.

Дуже важливо проводити звуко-буквений аналіз слів з м'якими приголосними. Звуковий та звуко-буквений аналіз мають виступати не як самоціль, а засобом оволодіння учнями фонетикою та орфографією. У зв'язку з тим, що українське письмо в своїй основі є фонематичним (буквою на письмі позначається основний варіант фонемі), виділення в ході аналізу окремих звуків у слові є надійною опорою для правильного письма. Якщо учні плутають ці звуки на письмі, потрібно не тільки протиставляти слова, в яких м'якість і твердість позначається наявністю чи відсутністю знака м'якшення, а й порівнювати слова з буквами **и, а, у, е** та **і, я, ю, є**, що вказують на м'якість попереднього приголосного. Тому вже з 1 класу особливо важливо враховувати наявність активної взаємодії між усним і писемним мовленням.

Щоб забезпечити свідоме засвоєння понять твердий і м'який приголосний звук у посібнику підібрані найефективніші види вправ та їх систематизація.

РОЗРІЗНЕННЯ ЗВУКІВ [л] — [л']

І. АРТИКУЛЯЦІЙНА БАЗА

Мета: відпрацювати чітку артикуляцію звуків; активізувати мовно-руховий аналізатор; привчити дітей не тільки слухати, але й чути варіанти фонем, усвідомлювати як відбувається артикуляція кожного звука.

1. Порівняйте звуки [л], [л'] за артикуляцією і звучанням.

Розкажіть, в якому положенні має бути язик під час вимовляння звука [л].

Яка різниця у вимовлянні звуків [л], [л']?

Запам'ятайте, що при вимовлянні звука [л'] кінчик язика треба підняти вище й зімкнути з альвеолами **щільніше**.

Повторіть артикуляцію звуків [л], [л'] перед дзеркалом. Запам'ятайте напруженість кінчика язика при зімкненні з верхніми зубами, вимовляючи звук [л]. Зверніть увагу на напруження м'язів артикуляційного апарату і розтягування губ при вимові звука [л'].

Інтерактивна технологія “Сенкан”.

Інструкція. Складіть вірш з п'яти рядків, використовуючи таку форму: тема, опис, дія, ставлення, вибір синоніма до першого слова.

Звук [Л']

Приголосний, м'який, дзвінкий.

Чуємо, вимовляємо, пишемо.

На письмі букви **я, ю, є, і, ь** вказують на м'якість попереднього приголосного звука.

Буква “еЛ”.

2. Прочитайте слова, порівняйте звуки [л] і [л'] за артикуляцією і визначте подібність і відмінність у їх вимові. Прокоментуйте. Наприклад: в слові **лак** перед голосним звуком [а] чуємо твердий звук [л]; в слові **ляк** перед буквою **я** чуємо м'який звук [л'].

лак — ляк	лампа — лямка
лук — люк	лупа — люди
лис — ліс	лист — літо

3. Гра “Допиши слова”.

Мовленнєвий матеріал.

Інструкція. Запишіть слова і поділіть на склади. Прокоментуйте.

Лан..., лас..., ласо..., леген..., ле..., лис..., близь..., ло..., льодо..., лю..., люс..., літ..., пля..., клят..., аль..., верб...

— Підкресліть букву, що позначає твердий звук [л], однією лінією, м'який [л'], — двома. (Коментуйте про те, що буква “еЛ” позначає твердий приголосний звук, це свідчить, що в слові **ланка** голосний звук [а].

— Визначте місце та призначення знака м'якшення у слові.

Ь (знак м'якшення) вживається для позначення приголосного звука в середині і кінці слова (сіль) та перед О в середині слова (льон).

4. Назвіть, хто чим займається. Визначте, на якому місці стоїть буква Л.

Зразок: лікар лікує.

Учитель ....

художник ....

будівельник ....

офіцер ....

— Проаналізуйте слова з м'яким приголосним [л'].

— Із словосполученнями складіть два речення (на вибір).

— Встановіть зв'язок слів у реченні.

— Підкресліть граматичну основу.

5. Прочитайте вірш. Випишіть слова в два стовпчики: з твердим приголосним [л] і з м'яким [л']. Визначте місце цих звуків відносно інших звуків. Яка буква вказує на м'якість звука [л']?

Читайте і виділяйте голосом і паузою кожен закінчену думку. Замість рисочки вставте букви, що позначають звуки [л], [л'].

Квіти

Кожній квітці навесні
сняться ко_ьорові сни.

Ку_ьбабі сняться зо_оті,

Тю_ьпану — сни червоні,

і дуже-дуже го_убі

дзвіночку_ісовому.

Бузку — бузкові сняться сни,

Во_ошці — во_ошкові,

ромашці — бі_і від роси,

фіа_ці — фіа_кові.

А. Костецький

II. РОЗВИТОК СТІЙКОЇ УВАГИ

Мета: зосереджувати увагу та зберігати концентрацію уваги на рядках букв, розвивати короткочасну пам'ять, розширювати кут зору під час читання.

6. Знайди слово.

Інтерактивна технологія “Вузлики”.

Інструкція. Розгляньте рядки букв зліва направо, знайдіть слово і запишіть. Працюйте швидко і точно.

А	В	Т	Л	О	Б	М	К	У
Л	И	Ж	І	О	Т	Ф	С	А
Д	В	О	Ц	Ю	Л	И	С	Т
Ю	Н	П	Е	Н	А	Л	Б	К
Я	Ч	С	М	И	Ж	А	Л	Ь
Ц	Л	І	Т	О	У	К	Н	Е
Т	Е	Л	Я	В	А	П	Р	Д
Ф	Е	Н	И	Б	Л	І	Т	О
М	Ч	И	С	І	Л	Ь	Е	Д
Н	Г	З	Е	Л	Е	Н	И	Й
Г	О	Л	У	Б	Ю	Г	И	В

Інтерактивна технологія “Мікрофон”.

(Діти по черзі, користуючись “уявним” мікрофоном, відповідають на запитання).

– Які слова записали?

7. Упізнайте, прочитайте, назвіть і запишіть пропущені букви.

Мета: формувати навички каліграфічного письма, визначати кількість та послідовність букв у слові.

КОЛЬОРИ _ О _ Ь _ _ И К _ ЛЬО _ _ _ КО _ _ _ РИ	ПОЛУНИЦЯ П _ Л _ Н _ ЦЯ _ О _ У _ И _ _ _ _ ЛУ _ _ ЦЯ
--	--

Увага! Слова потрібно писати писаними буквами (акуратно, правильно). Це завдання допоможе зафіксувати увагу на тому, як правильно пишеться окрема буква.

Інтерактивна технологія “Рефлексія”.

- Яке завдання було складно виконати, а яке легко?
- Які слова запам’ятали із звуком [л]?

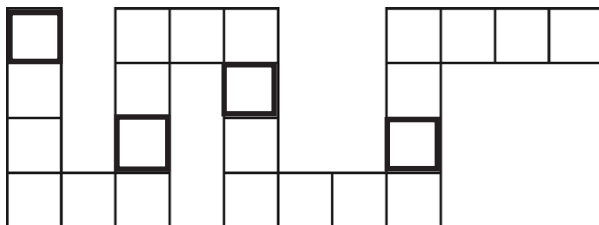
ІІІ. РЕАЛІЗАЦІЯ ГРАФОМОТОРНИХ ПРОГРАМ

Алгоритм складання “Літеропросторового диктанту”

- Знаходити відповідну клітину на аркуші паперу.
- Правильно розмішувати на аркуші паперу прописну букву.
- Визначати верх і низ аркуша паперу.
- Власноруч проводити вертикальні і горизонтальні лінії.

8. Літеропросторовий диктант.

Визначте місце кожної букви в “Літеропросторовому диктанті” в словах: **золото, ллють, альбом, лебідь** (за схемою).

Інструкція. Починаємо малювати візерунок із букв. Слово потрібно починати писати з виділеної клітинки.

Інтерактивна технологія “Рефлексія”.

- Яку роботу виконували?
- З якою метою виконували це завдання?
- Чого ви навчилися?

ІV. РОЗВИТОК ФОНЕМАТИЧНОГО СПРІЙМАННЯ ТА ВИРОБЛЕННЯ НАВИЧОК ЗВУКОВОГО АНАЛІЗУ Й СИНТЕЗУ

Алгоритм розумових дій

- Визначте місце звука в слові (початок, середина, кінець).
- Визначте спільний звук у словах.
- Порівняйте слова і поясніть, яким звуком вони відрізняються одне від одного.
- Замініть або виключіть один звук у слові так, щоб утворилося нове слово.

- Відберіть малюнки, у назвах яких є запропонований звук.
- Визначте, який звук у словах повторюється.
- Визначте послідовність та кількість звуків у словах.
- Порівняйте слова за їх звуковим складом і значенням.

9. Гра “Чим відрізняються слова?”

Мета: визначити послідовність та кількість звуків у слові, розвивати увагу, пам’ять.

Інструкція. Визначте послідовність та кількість звуків у слові. Визначте, чим відрізняються звуки в словах. Вкажіть на місце зміненого у слові звука. Підкресліть орфограми та поясніть їх. Прокоментуйте. Наприклад: в слові **лото** перед голосним звуком **о** чуємо твердий приголосний звук [л]; у слові **літо** перед голосним **і** чуємо м’який звук [л’].

лото — літо	булка — булька	білий — біль
лаки — лік	коло — куля	лоб — любий
полуниця — паляниця	хлипати — хлюпати	лист — літо
колода — коляда	галка — гальма	слива — зліва

10. Гра “Знайди маленьке слово”.

Мета: визначити послідовність звуків у слові та, змінюючи її, утворювати нові слова, розвивати увагу, пам’ять, спостережливість.

Інструкція. Знайдіть маленьке слово у великому. Визначте місце звука [л], [л’] відносно інших звуків.

Зразок: **світло — світ.**

Мовленнєвий матеріал: сільський, сільрада, болото, солома, стілець, апельсин, весільний, хвилястий, лікарський, дублікат, залізо, лікарня, кулак, літаки, портфель.

Підкресліть голосний звук, який чуємо після [л’].

Творчі завдання для роботи з малюнками

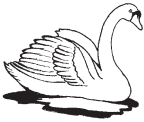
11. Розгляньте малюнки. Запишіть що описують (називають ці малюнки) слова.

— До малюнка із звуком [л’] складіть по одному реченню і запишіть.

— Визначте місце звука [л’] у слові.

— Яка буква вказує на м’якість звука [л’]?

— Які розділові знаки треба поставити в кінці кожного речення?

Інтерактивна технологія “Мікрофон”.

(Діти по черзі, користуючись “уявним” мікрофоном, відповідають на запитання).

Інструкція. Пригадайте якнайбільше слів, що позначають назви одягу із звуками [л], [л']. Перемагає той, хто назве більше.

V. ОВОЛОДІННЯ НАВИЧКАМИ ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ

Самостійне породження писемного дискурсу

Мета: навчити дітей концентрувати увагу, розвивати короткочасну пам'ять, зосереджуватися, планувати висловлювання, загострювати слухову увагу на диференціації звуків [л], [л'].

12. Опишіть кульбабу за універсальним планом опису рослин (мал. 1, додаток).

Питання	Відповідь
1. Назви частин рослин.	1. _____ складається із _____.
2. Яке стебло.	2. Стебло _____.
3. Назви частин квітки.	3. Квітка _____
4. Колір пуп'янка, пелюстки, листя.	4. У _____ пуп'янки _____, пелюстки _____, а листя _____.
5. Форма листя.	5. У _____ листя _____.
6. Як можна використати рослину у господарській діяльності.	6. _____.